

kali,

Tras,
Dry Staff

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ο Λώρενς Στόουν και η «αναβίωση της αφήγησης»

ΤΟ 1979 ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗΚΕ στο *Past and Present*, το οποίο από την ίδρυσή του το 1952 υπήρξε το σημαντικότερο στη Μεγάλη Βρετανία φόρουμ διαλόγου πάνω στην ιστορία και στις κοινωνικές επιστήμες, το δοκίμιο του Λώρενς Στόουν, «Η αναβίωση της αφήγησης: σκέψεις πάνω σε μια νέα παλιά ιστορία»²⁴⁶. Στο περίφημο αυτό άρθρο, ο Στόουν διαπιστώνει πως τη δεκαετία του 1970 είχαμε μια βασική αλλαγή στον τρόπο που αντιμετωπίζεται και γράφεται η ιστορία. Η κεντρική, στην ιστορική κοινωνική επιστήμη, θέση πως είναι δυνατή «μια συνεκτική επιστημονική εξήγηση των αλλαγών που έχουν συμβεί στο παρελθόν»²⁴⁷, απορρίφθηκε από πολλούς. Στη θέση της εμφανίστηκε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για τις διαφορετικές όψεις της ανθρώπινης ύπαρξης, το οποίο συνοδευόταν από την πεποίθηση «πως η κουλτούρα μιας ομάδας, ακόμα και η βούληση ενός ατόμου, μπορεί να συνιστούν αιτιακούς παράγοντες αλλαγής τόσο σημαντικούς όσο τουλάχιστον και οι απρόσωπες δυνάμεις της υλικής παραγωγής και της δημογραφικής αύξησης»²⁴⁸. Αυτή η ανανεωμένη εμφαση στις ευπειρίες συγκεκριμένων ανθρώπων εγκαινίασε μια επιστροφή σε αφηγηματικές μορφές ιστορίας.

Η στροφή στην εμπειρία έφερε και μια κριτική επανεξέταση της επιστημονικής ορθολογικότητας. Η κοινωνικο-επιστημονικής κατεύθυνσης ιστορία προϋπέθετε την αποδοχή ενός σύγχρονου, επεκτεινόμενου

²⁴⁶. Lawrence Stone, «The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History», *Past and Present* 85, Νοέμβριος 1979, σ. 3-24.

²⁴⁷. Στο ίδιο, σ. 19.

²⁴⁸. Στο ίδιο, σ. 9.

Βιβλίο
στην
Εμπειρία

βιομηχανικού κόσμου, όπου επιστήμη και τεχνολογία οδηγούσαν στην ανάπτυξη. Αλλά αυτή η πίστη στην πρόοδο και στο σύγχρονο πολιτισμό μπήκε υπό δοκιμασία από τη δεκαετία του 1960 και μετέπειτα. Στη δεκαετία του 1950 οι Αμερικανοί ιστορικοί μιλούσαν αυτάρεσκα για ένα εθνικό «consensus» και μια πραγματικά μη ταξική κοινωνία, απαλλαγμένη υποτίθεται από βαθιές κοινωνικές συγκρούσεις, η οποία διέκρινε την Αμερική, και στο παρελθόν και τότε, από την Ευρώπη. Ο Τζων Κένεθ Γκαλμπρέιθ δημοσίευσε το 1958 την *Κοινωνία της αφθονίας*²⁴⁹. Το βιβλίο του Daniel Bell *Το τέλος της ιδεολογίας*²⁵⁰ κυκλοφόρησε, όπως αναφέραμε ήδη, το 1960, και το 1962 ακολούθησε το βιβλίο του Michael Harrington *Η άλλη Αμερική*²⁵¹, το οποίο εστίαζε την προσοχή του στα τμήματα του αμερικανικού πληθυσμού, τους φτωχούς, λευκούς και μαύρους, που ήταν αποκλεισμένα απ' αυτή την αφθονία και δεν είχαν θέση μέσα στη συναίνεση. Στις Ηνωμένες Πολιτείες οι ως τότε κρυμμένες κοινωνικές εντάσεις ήρθαν στην επιφάνεια με όλη τους τη δύναμη με το κίνημα πολιτικής ανυπακοής των αρχών της δεκαετίας του 1960 και τις αματηρές εξεγέρσεις στα γκέτο κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας. Στη συνέχεια, ο Πόλεμος του Βιετνάμ διαίρεσε τους Αμερικανούς τόσο βαθιά όσο ο Πόλεμος της Αλγερίας είχε διχάσει τη Γαλλία λίγα χρόνια πριν. Αλλά η αντίθεση στον πόλεμο πήγαινε πέρα από καθαρά πολιτικά ζητήματα. Οι συγκρούσεις του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1960 που πυροδοτήθηκαν από τις διαμάχες για τα πολιτικά δικαιώματα και τον Πόλεμο του Βιετνάμ, δεν είχαν να κάνουν μόνο με μια κριτική των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, αλλά και με την ποιότητα της ζωής σε μια άκρως εκβιομηχανισμένη κοινωνία. Η πίστη στην πρόοδο και στην επιστήμη, που ήταν βασική για την ποσοτική Νέα Οικονομική Ιστορία, αλλά και για το μαρξισμό, άρχισε να γίνεται όλο και πιο προβληματική εν όψει της φοβερής διαίτητας με την οποία η τεχνολογία μεταμόρφωνε τις βιομηχανικές χώρες και επιδρούσε στα αναπτυσσόμενα έθνη.

Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι το φοιτητικό κίνημα που ξέσπασε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 στο Μπέρκλεϋ, στο Παρίσι,

249. John Kenneth Galbreith, *The Affluent Society*, Βοστώνη 1960 [*Η κοινωνία της αφθονίας*, Αθήνα 1970.]

250. Daniel Bell, *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Νέα Υόρκη 1960.

251. Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States*, Νέα Υόρκη 1962.

στο Βερολίνο και στην Πράγα στρεφόταν ενάντια τόσο στον καπιταλισμό της Δύσης όσο και στη σοβιετική εκδοχή του μαρξισμού. Αυτό έχει σημασία για τις εξελίξεις μέσα στην ιστοριογραφία, αν θέλει κανείς να καταλάβει γιατί ούτε τα συνηθισμένα κοινωνικο-επιστημονικά μοντέλα, ούτε ο ιστορικός υλισμός δεν μπορούσαν να εξακολουθούν να είναι πειστικά. Και οι δύο αυτές κατευθύνσεις εκκινούν από μακροϊστορικές και μακροκοινωνικές αντιλήψεις στις οποίες το κράτος, η αγορά ή — για το μαρξισμό — η τάξη αποτελούν κεντρικές έννοιες. Και για τις δύο είναι δεδομένη η σταθερή πίστη στη δυνατότητα και στον ευεργετικό χαρακτήρα μιας επιστημονικά διευθυνόμενης ανάπτυξης. Η επικέντρωση του ενδιαφέροντος στις κοινωνικές δομές και στις κοινωνικές διαδικασίες που χαρακτηρίζει τόσο την ορθόδοξη κοινωνική επιστήμη όσο και τον ορθόδοξο μαρξισμό, δεν άφηνε πολύ χώρο για κείνες τις ομάδες του πληθυσμού που είχαν ως τότε μείνει στο περιθώριο αλλά διεκδικούσαν τώρα μια δική τους ταυτότητα και ιστορία. Επίσης, ούτε η κοινωνικο-επιστημονική ούτε η μαρξιστική ιστοριογραφία είχαν ενδιαφερθεί αρκετά για τις βιωματικές όψεις της καθημερινής ζωής — την υλική, αλλά και τη συγκινησιακή της πλευρά, τις ελπίδες και τους φόβους της.

Η απαισιοδοξία άποψη για την πορεία και την ποιότητα του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού χαρακτήριζε μεγάλο μέρος της «Νέας Πολιτισμικής Ιστορίας». Αυτή η νέα ιστορία είχε μια αντιφατική σχέση με το μαρξισμό. Συμμεριζόταν τη μαρξιστική άποψη για τη χειραφετική λειτουργία της ιστοριογραφίας, αλλά κατανοούσε πολύ διαφορετικά από τον κλασικό μαρξισμό τους καταναγκασμούς από τους οποίους έπρεπε να χειραφετηθούν οι άνθρωποι. Οι πηγές της εμετάλλευσης και της καταπίεσης δεν έπρεπε να αναζητούνται τόσο στις θεσμοποιημένες δομές, στην πολιτική ή στην οικονομία, αλλά κυρίως στις πολλαπλές διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στις οποίες οι άνθρωποι ασκούν εξουσία πάνω σε άλλους. Το φύλο προσλάμβανε έτσι ένα νέο και σημαντικό ρόλο. Ο Φουκώ πήρε, κατά κάποιον τρόπο, τη θέση του Μαρξ ως αναλυτής της εξουσίας και της σχέσης της με τη γνώση.

Ένα κεντρικό ερώτημα που έθεσε ο Στόουν ήταν το αν, και με ποιο τρόπο, θα μπορούσε ή θα έπρεπε η ιστορία να κατανοεί τον εαυτό της ως επιστήμη. Όχι μόνον η κοινωνικο-επιστημονικού προσανατολισμού ιστοριογραφία, αλλά και η παλιότερη παράδοση κριτικής ιστορικής έρευνας όπως είχε αναπτυχθεί με τον Ράνκε στα πανεπιστήμια του δέκατου ένατου αιώνα θεωρούσαν την ιστορία επιστήμη. Σ' αυτή την παράδοση, ωστόσο, η έννοια της επιστήμης είχε μια διαφορετική γοιά. Απέριπτε

ταυτότητα

δομικό
ποιοτικό

ΝΕΑ
πολιτισμική
ιστορία

↓
νέα
κρίση
εξουσίας

ιστορία
ενα

Επιστήμη

το θετικισμό των αναλυτικών κοινωνικών επιστημών κι έδινε έμφαση στη διάκριση ανάμεσα στις επιστήμες του ανθρώπου και της κουλτούρας (*Geisteswissenschaften*) και στις φυσικές επιστήμες. Ασπαζόταν πάντως μια επιστημονική αντίληψη κι έβλεπε την ιστορία ως έναν επιστημονικό κλάδο. Έτσι στη Γερμανία ο όρος *Geschichtswissenschaft* (ιστορική επιστήμη) αντικατέστησε τον όρο *Geschichtsschreibung* (ιστοριογραφία) για την περιγραφή της δουλειάς που έκαναν οι ιστορικοί. Εδώ η έννοια επιστήμη σήμαινε την κεντρικότητα μιας ερευνητικής λογικής που θέτει αυστηρές μεθοδολογικές αρχές για να κατακτήσει την αντικειμενική γνώση. Αυτή η σχολή, αν και τόνιζε το ρόλο της εμπάθειας στην κατανόηση της ιστορίας, δηλαδή το ρόλο της υποκειμενικότητας του ιστορικού, από την άλλη έθετε μια σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ ιστορικής επιστήμης και μυθοπλαστικής λογοτεχνίας. Πρέπει όμως να τονίσουμε πως συχνά δεν έμπαινε ούτε αυτή η διάκριση μεταξύ ανάλυσης και αφήγησης. Ο Ζωρζ Ντυμπύ στην Κυριακή του Μπουβίν²⁵² και ο Ζακ Λε Γκοφ στην πρόσφατη βιογραφία του Αγίου Λουδοβίκου²⁵³, δείχνουν πως, όπως θα δούμε παρακάτω, η αφήγηση κατείχε μια σημαντική θέση στην παράδοση των *Annales*.

Παρότι ο Στόουν απέρριψε εμφατικά την αυταπάτη μιας «συνεκτικής επιστημονικής εξήγησης» στην ιστορία, πουθενά δεν λέει ότι η ιστορική αφήγηση, παρά την απαραίτητα λογοτεχνική της μορφή, πρέπει να αποποιηθεί την αξίωσή της για ορθολογική έρευνα και ρεαλιστική ανάπλαση. Όπως όμως είδαμε και στην εισαγωγή, αρκετοί θεωρητικοί στη Γαλλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι περισσότεροι από τους οποίους προέρχονται από τη λογοτεχνική κριτική, όπως ο Ρολάν Μπαρτ, ο Πωλ Ντε Μαν, ο Χένντεν Χουάιτ, ο Ζακ Ντεριντά και ο Ζαν-Φρανσουά Λυοτάρ²⁵⁴, αυτοί που συχνά αποκαλούνται μεταμοντερνιστές (μια ταμπέλα που κάποιοι απ' αυτούς θα απέρριπταν κάθετα), επρόκειτο να προτείνουν αυτή την αποποίηση και να αμφισβητήσουν τη διάκριση μεταξύ γεγονότος και μυθοπλασίας, ιστορίας και ποίησης. Να θεωρήσουν δηλαδή ότι η ιστορία δεν έχει αναφορά σε κάποια εξωκειμενική πραγματικότητα. Αλλά, όπως θα δούμε, οι ιστορικοί που γράφουν ιστορία σπάνια έφτασαν σ' αυτό το σημείο. Δεν υπήρξε μια κάθετη ρήξη

252. Ο γαλλικός τίτλος, *Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214* [στα αγγλικά είναι *The Legend of Bouvines* (Ο μύθος του Μπουβίν)] υπογραμμίζει τόσο τα γεγονότα της 27ης Ιουλίου 1214 όσο και την προβολή τους στην ιστορική συνείδηση.

253. Jacques Le Goff, *St. Louis*, Παρίσι 1996.

254. Βλ. Art Berman, *From the New Criticism to Deconstruction*, Urbana 1988.

ανάμεσα στην παλιότερη κοινωνικο-επιστημονική ιστορία και στη νέα πολιτισμική ιστορία, αλλά μια αλλαγή των θεματικών, και, μαζί μ' αυτήν, και των μεθόδων της νέας ιστοριογραφίας, καθώς το κέντρο βάρους μετατοπίστηκε από τις δομές και τις διαδικασίες στις κουλτούρες και στα βιώματα των απλών ανθρώπων. Αυτό σήμαινε ένα μεγαλύτερο σκεπτικισμό σε σχέση με τις αξιώσεις των παραδοσιακών κοινωνικών επιστημών, όχι όμως και φυγή στη φαντασία. Οι ιστορικοί όχι μόνο συνέχισαν να εργάζονται ευσυνείδητα και κριτικά πάνω στις πηγές, αλλά, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, υιοθέτησαν μεθόδους και πορίσματα των κοινωνικών επιστημών. Κατ' ουδένα τρόπο δεν εγκατέλειψαν την πεποίθηση ότι ο ιστορικός οφείλει να ακολουθεί ορθολογικές μεθόδους για να φτάσει σε μια πιστή θεώρηση του παρελθόντος.

ΟΧΙ ΡΗΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Από τη μακρο- στη μικροϊστορία:
Η ιστορία της καθημερινής ζωής

ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ του 1970 και του 1980 οι ιστορικοί, όχι μόνο στη Δύση αλλά, σε κάποιες περιπτώσεις, και σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, άρχισαν όλο και περισσότερο να θέτουν υπό αμφισβήτηση τις παραδοχές της κοινωνικο-επιστημονικής ιστορίας. Ακρογωνιαίος λίθος της κοσμοαντίληψης αυτής της ιστορίας ήταν, σύμφωνα με τους επικριτές της, η πίστη της στη θετική δύναμη του εκσυγχρονισμού. Ακραία έκφραση αυτής της πίστης αποτελεί το δοκίμιο του Φράνσις Φουκουγιάμα «Το τέλος της Ιστορίας»²⁵⁵, το οποίο διακηρύσσει ότι μια σύγχρονη τεχνολογική κοινωνία που βασίζεται στις αρχές της ελεύθερης αγοράς και σε αντιπροσωπευτικούς κοινοβουλευτικούς θεσμούς μαρτυρεί ότι η ιστορική εξέλιξη έχει οδηγήσει στην επίτευξη μιας ορθολογικής τάξης πραγμάτων. Αλλά και άλλοι, λιγότερο αισιόδοχοι, ιστορικοί κοινωνικο-επιστημονικής κατεύθυνσης, όπως ο Jürgen Kocka, οι οποίοι είχαν συνείδηση των καταστροφικών πλευρών των σύγχρονων κοινωνιών, εξέφρασαν, παρ' όλα αυτά, την εμπιστοσύνη τους στο συνολικά θετικό χαρακτήρα του εκσυγχρονισμού, όπου η οικονομία της αγοράς και η προηγμένη τεχνολογία παντρεύονται με τους δημοκρατικούς πολιτικούς θεσμούς εξασφαλίζοντας πολιτικές ελευθερίες, κοινωνική δικαιοσύνη και πολιτισμικό πλουραλισμό²⁵⁶. Για τον Kocka, η κατάρρευση του Ναζισμού και των μαρξιστικών-λενινιστικών συστημάτων στην Ανατολική

255. Francis Fukuyama, «The End of History?», *The National Interest*, τόμος 9, καλοκαίρι 1988, σ. 3-18.

256. Jürgen Kocka, *Vereinigungskrise: Zur Geschichte der Gegenwart*, Göttingen 1995.

Ευρώπη και στη Σοβιετική Ένωση έδειχναν να επιβεβαιώνουν αυτή τη θέση. Θεωρούσε λοιπόν πως μια βασική λειτουργία της κριτικής ιστορικής κοινωνικής επιστήμης ήταν να καταδείξει τα αταξιστικά στοιχεία των κοινωνιών του εικοστού αιώνα που έστεκαν εμπόδιο σε μια αληθινά σύγχρονη κοινωνία, όπως είχαν κάνει ο Wehler και ο ίδιος στην ανάλυσή τους για τη γερμανική κοινωνία πριν από το 1945.

Για τους Κάρλο Γκίνσμπουργκ και Κάρλο Πόνι, δύο από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της μικροϊστορίας στην Ιταλία, η βασική αιτία της παρακμής των μακροϊστορικών αντιλήψεων, και μαζί μ' αυτές και των κοινωνικο-επιστημονικών προσεγγίσεων στην ιστορία, ήταν η απώλεια της πίστης σ' αυτήν ακριβώς την αισιόδοξη άποψη για τα ευεργετικά κοινωνικά και πολιτικά αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου²⁵⁷. Τα επιχειρήματα εναντίον των μακροϊστορικών κοινωνικο-επιστημονικών προσεγγίσεων, συμπεριλαμβανομένου και του μαρξισμού, ήταν περισσότερο πολιτικής και ηθικής φύσεως παρά μεθοδολογικής, παρότι ειδικά η ιταλική σχολή υπέβαλε, όπως θα δούμε, τις βασικές παραδοχές της κοινωνικο-επιστημονικής ιστορίας σε μια διεισδυτική μεθοδολογική κριτική. Η κυριότερη ένστασή τους στην κοινωνικο-επιστημονική αντίληψη περί μιας παγκόσμιας εκσυγχρονιστικού χαρακτήρα ιστορικής διαδικασίας ήταν το ανθρώπινο κόστος της. Υποστήριζαν ότι αυτή η διαδικασία δεν απελευθέρωσε μόνον τεράστιες παραγωγικές δυνάμεις αλλά και τρομακτικές καταστροφικές δυνάμεις που συνδέονταν αναπόσπαστα με τις πρώτες. Επίσης, ότι πραγματοποιήθηκε πίσω από τις πλάτες, για να το πούμε έτσι, του λαού, και ιδιαίτερα του «λαουτζίκου», τον οποίο η κοινωνικο-επιστημονική ιστορία αγνόησε όσο τον είχε αγνοήσει και η συμβατική πολιτική ιστορία που εστίαζε την προσοχή της στους υψηλά ιστάμενους και στους ισχυρούς. Η ιστορία έπρεπε να στραφεί στις συνθήκες της καθημερινής ζωής όπως τη διώνουν οι απλοί άνθρωποι. Αλλά το είδος της ιστορίας της καθημερινής ζωής που είχε προτείνει κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 ο Φερνάν Μπρωντέλ στις Δομές της καθημερινής ζωής²⁵⁸ δεν ανταποκρίνεται, κατ' αυτούς, σ' αυτόν το στόχο γιατί ασχολείται με τις υλικές συνθήκες δίχως να εξετάζει το πώς αυτές διώνονταν.

257. B.A. Edward Muir και Guido Ruggiero (επιμ.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Βαλτιμόρη 1991.

258. Fernand Braudel, *The Structures of Everyday Life*, Λονδίνο 1981· ο πρώτος από τους τρεις τόμους του *Civilisation matérielle, économie, capitalisme*.

Επισημάναμε ήδη το ρόλο που έπαιζαν οι πολιτικές πεποιθήσεις όχι μόνο στην παλιά σχολή πολιτικής ιστοριογραφίας αλλά και στις πιο πρόσφατες μορφές κοινωνικής ιστορίας καθώς, βέβαια, και στο μαρξισμό. Τον ίδιο ρόλο, και ίσως ακόμα πιο εμφανή, παίζουν και στις μικροϊστορικές μελέτες της καθημερινής ζωής. Δεν είναι τυχαίο που στην Ιταλία πολλοί ιστορικοί, όπως και πολλοί Βρετανοί συνάδελφοί τους, ξεκίνησαν ως δηλωμένοι μαρξιστές για να κινηθούν αργότερα σε κατευθύνσεις που αμφισβητούσαν τις βασικές μακροϊστορικές αντιλήψεις του μαρξισμού. Οι ιστορικοί της καθημερινής ζωής μετατοπίζουν το αντικείμενο των ιστορικών σπουδών απ' αυτό που ονομάζουν «κέντρο» της εξουσίας στις «παρυφές», στους πολλούς, και οι πολλοί είναι γι' αυτούς κυρίως οι αδικημένοι και οι υπό εκμετάλλευση. Αυτή η έμφαση στην αδικία και στην εκμετάλλευση είναι που διακρίνει αυτή την ιστοριογραφία απ' τις παλιότερες ρομαντικές παραδόσεις της ιστορίας της λαϊκής ζωής, όπως την εθνολογία του δέκατου ένατου αιώνα του Wilhelm Riehl²⁵⁹. Ενώ ο Riehl νοσταλγούσε μια ειδυλλιακή λαϊκή κοινωνία, απαλλαγμένη από εσωτερικές συγκρούσεις, οι ιστορικοί της καθημερινής ζωής δίνουν έμφαση στην έλλειψη αρμονίας.

Οι πολλοί, όμως, δεν αντιμετωπίζονται απ' αυτούς τους ιστορικούς ως τμήμα ενός πλήθους αλλά ως άτομα τα οποία δεν πρέπει να χάνονται είτε μέσα στις παγκόσμιες ιστορικές διαδικασίες είτε μέσα στα ανώνυμα πλήθη. Ο Έντουαρντ Τόμσον είχε ήδη κάνει σαφή αυτόν το στόχο όταν έλεγε, στο *The Making of the English Working Class*, πως ήθελε «να διασώσει το φτωχό καλτσοποιό [...] τον "απρηχαιωμένο" υφαντή του χειροκίνητου αργαλειού, [...] από την πελώρια συγκατάβαση των μεταγενέστερων»²⁶⁰. Αλλά αν θέλει κανείς να διασώσει τον ανώνυμο από τη λησμονιά, έχει ανάγκη από μια νέα εννοιολογική και μεθοδολογική προσέγγιση, που δεν θα βλέπει πλέον την ιστορία σαν μια ενιαία διαδικασία, σαν μια μεγάλη αφήγηση όπου τα πολλά άτομα μένουν κάτω από την επιφάνεια, αλλά σαν μια ροή με πολλές όψεις και με πολλά ατομικά κέντρα. Όχι ιστορία, αλλά ιστορίες, ή, καλύτερα, διηγήσεις, είναι αυτό που χρειάζεται τώρα. Κι αν θέλουμε να ασχοληθούμε με τις ατομικές ζωές των πολλών, χρειαζόμαστε και μια επιστημολογία προσαρμοσμένη στις εμπειρίες αυτών των πολλών, που να επιτρέπει

259. Wilhelm Riehl, *Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Social-Politik*, Στουτγκάρδη 1856.

260. E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Νέα Υόρκη 1966, σ. 12.

την προσέγγιση του συγκεκριμένου και όχι του αφηρημένου.

Τη δεκαετία του 1970 τα μεγάλα έργα του Ζωρζ Ντυμπύ για το γάμο, τη διαιώνιση των εθνικών μύθων και τις κοινωνικές δομές του φεουδαλισμού²⁶¹ και τα έργα του Ζακ Λε Γκοφ πάνω στους διανοούμενους και στους κληρικούς και στις αντιλήψεις και στα μοντέλα για την εργασία είχαν ανοίξει το δρόμο για μια ιστορία όπου η κουλτούρα θα εντασσόταν μέσα σ' ένα στέρεο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο²⁶². Οι Λε Γκοφ και Ντυμπύ κατάφεραν επίσης να γράψουν μια κοινωνική και πολιτισμική ιστορία στην οποία η αφήγηση και τα άτομα έπαιζαν κεντρικό ρόλο, όπως γίνεται για, παράδειγμα, στο έργο του Ντυμπύ για τη Μάχη του Μπουβίν, το Σάββατο της 27ης Ιουλίου 1214, ένα ιστορικό γεγονός που είχε γίνει εθνικός μύθος (1973)²⁶³, ή, πιο πρόσφατα, στη βιογραφία του Αγίου Λουδοβίκου που εξέδωσε ο Λε Γκοφ το 1996²⁶⁴. Τη δεκαετία του 1970 πύκνωσαν στον αγγλόφωνο κόσμο και την Ιταλία οι μελέτες της λαϊκής κουλτούρας, όπως του Keith Thomas *Θρησκεία και παρακμή της μαγείας: μελέτες για τις λαϊκές δοξασίες του 16ου και 17ου αιώνα στην Κεντρική Ευρώπη* (1971)²⁶⁵, του Peter Burke *Λαϊκή κουλτούρα στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη* (1975)²⁶⁶, της Natalie Davis, *Κοινωνία και κουλτούρα στην πρώιμη νεότερη Γαλλία*²⁶⁷, και του Κάρλο Γκίνζμπουργκ *Το τυρί και τα σκουλήκια: ο κόσμος ενός μυλωνά του δέκατου έκτου αιώνα*²⁶⁸· σε

261. Georges Duby, *The Knight, the Lady, and the Priest: The Making of Modern Marriage in Medieval France*, Σικάγο 1993 [*Le Chevalier, la Femme et le Prêtre*, Παρίσι 1981· *Ο ιππότης, η γυναίκα και ο ιερέας: ο γάμος στη φεουδαρχική Ευρώπη*, Ηράκλειο 1996]· *The Three Orders of Feudal Society Imagined*, Σικάγο 1982 [*Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Παρίσι 1978].

262. Π.χ. Jacques Le Goff, *Intellectuals in the Middle Ages*, Καίμπριτζ, Μασσ. 1993 [*Les Intellectuelles au Moyen Âge*, Παρίσι 1985].

263. Georges Duby, *The Legend of Bouvines*, Καίμπριτζ 1990 [*Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214*, Παρίσι 1973].

264. Jacques Le Goff, *St. Louis*, Παρίσι 1996.

265. Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic: Studies in Popular Beliefs in 16th and 17th Century Europe*, Λονδίνο 1971.

266. Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe*, Λονδίνο 1978.

267. Natalie Z. Davis, *Society and Culture in Early Modern France*, Νέα Υόρκη 1975.

268. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, Νέα Υόρκη 1978 [*Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del 1500*, Τορίνο 1976· *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16ου αιώνα*, Αθήνα 1994].

στο Τη Ιστορία οι Ιστορίες

όλες αυτές τις μελέτες η θρησκεία καταλαμβάνει σημαντική θέση, ενώ σ' εκείνην της Davis μεγάλη έμφαση δίνεται και στο φύλο.

Δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην μπορούν να συνυπάρχουν και να αλληλοσυμπληρώνονται μια ιστορία που ασχολείται με ευρείες κοινωνικές αλλαγές και μια ιστορία που επικεντρώνεται σε ατομικές υπάρξεις.

Καθήκον του ιστορικού θα έπρεπε να είναι η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ αυτών των δύο επιπέδων ιστορικής εμπειρίας. Όμως, κατά τη δεκαετία του 1980 έγινε στη Γερμανία μια σφοδρή δημόσια αντιπαράθεση ανάμεσα στους υπέρμαχους της κοινωνικο-επιστημονικής ιστορίας, οι οποίοι ζητούσαν σαφείς εννοιολογικές και αναλυτικές αρχές, και στους οπαδούς της ιστορίας της καθημερινότητας, για τους οποίους αυτές οι αρχές σήμαιναν το θάψιμο των ζωντανών εμπειριών που θα έπρεπε να αποτελούν το πραγματικό αντικείμενο της ιστορίας²⁶⁹. Στο βαρυσήμαντο άρθρο του, «Ιεραπόστολοι πάνω στη βάρκα» (1984)²⁷⁰, ο Hans Medick προσπάθησε να προσδιορίσει τις βασικές θέσεις της ιστορίας της καθημερινότητας. Αυτή η ιστορία έπαιρνε ως μοντέλο της ιστορικής έρευνας την πολιτισμική ανθρωπολογία, όπως αναπτύχθηκε τις δεκαετίες του '70 και του '80 από τον Clifford Geertz. Η σημειολογική προσέγγιση πρέπει να γίνεται, σύμφωνα με τον Geertz, μέσω μιας «πυκνής περιγραφής»²⁷¹, η οποία σημαίνει την άμεση αντιπαράθεση με τον άλλο. Σημαίνει ακόμα πως δεν επιδιώκουμε να «διαβάσουμε» πάνω στον άλλο τις δικές μας προκατασκευασμένες ιδέες αλλά να τον συλλάβουμε όπως είναι. Στο σημείο αυτό όμως ο Geertz και ο Medick αρχίζουν να μπλέκονται σε μια φαινομενική αντίφαση, γιατί η πυκνή περιγραφή την οποία επικαλούνται δεν μας φέρνει σε επαφή μ' ένα άτομο αλλά μονάχα με την κουλτούρα με την οποία το άτομο αυτό είναι δεμένο. Έτσι ο «φτωχός καλτσοποιός», του οποίου την ατομική αξιοπρέπεια θέλει να διασώσει ο Τόμσον από τις απρόσωπες δυνάμεις της ιστορίας, χάνει και πάλι την ατομικότητά του μέσα σε μια κουλτούρα, αφού το άτομο μπορούμε να το γνωρίσουμε μονάχα μέσω της κουλτούρας που το διαμορφώνει. Ούτε ο εθνολόγος, ούτε ο ιστορικός, σύμφωνα με τους Geertz και Me-

269. Βλ. Jürgen Kocka, *Sozialgeschichte, Begriff, Entwicklung, Probleme*, 2η έκδοση, Göttingen 1986, σ. 162-174.

270. Hans Medick, «Missionaries in the Row Boat», *Comparative Studies in Society and History* 29 (1987), σ. 76-98.

271. Clifford Geertz, «Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture», πρώτο κεφάλαιο του *The Interpretation of Cultures*, Νέα Υόρκη 1973, σ. 3-30.

dick, έχουν άμεση πρόσβαση στις εμπειρίες των άλλων. Επομένως, πρέπει να εξακολουθήσουν να αποκρυπτογραφούν έμμεσα αυτές τις εμπειρίες μέσα από συμβολικές και τελετουργικές πράξεις, οι οποίες, λειτουργώντας κάτω από την επιφάνεια των ατομικών προθέσεων και πράξεων σχηματίζουν ένα κείμενο που καθιστά δυνατή την προσέγγιση της άλλης κουλτούρας.

Ο Kocka άσκησε κριτική στην προσέγγιση του Medick, χαρακτηρίζοντάς την ως «νεοϊστορισισμό» (ο οποίος δεν πρέπει να συγχέεται με τον αμερικανικό Νέο Ιστορισισμό για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω) για δύο λόγους: όπως και στον παλιό ιστορισμό, η εμφατική απάρνηση της θεωρίας και η εμμονή στην άμεση εμπειρία οδηγεί, κατά τη γνώμη του, σ' ένα μεθοδολογικό ανορθολογισμό. Δεν μπορεί κανείς να αποκτήσει μια συνεκτική άποψη για την πραγματικότητα αν δεν ξεκινήσει με σαφώς διατυπωμένα ερωτήματα τα οποία να τον βοηθούν να εντοπίσει αυτό που ψάχνει μέσα στο άπειρο πλήθος των εμπειριών. Σύμφωνα με τον Medick αυτή καθ' εαυτή η προσέγγιση του αντικειμένου με προσεκτικά διατυπωμένα ερωτήματα προκαταλαμβάνει τα πορίσματά μας. Για τον Kocka, η απουσία τέτοιων ερωτημάτων καθιστά αδύνατη την έλλογη γνώση. Η επικέντρωση στις «μικρές» όψεις της ιστορίας, αποκομμένες από ευρύτερα πλαίσια, κάνει αδύνατη την ιστορική γνώση και οδηγεί στον ευτελισμό της ιστορίας. Υπάρχει επομένως ο κίνδυνος να καταντήσει η ιστορία της καθημερινής ζωής ανέκδοτα και ιστοριοδιφισμός.

Βέβαια, για τον Medick, το ότι «το μικρό είναι όμορφο» κάθε άλλο παρά σημαίνει μια ανεκδοτολογική ιστορία ξεκομμένη από ευρύτερα πλαίσια. Ο Medick επιμένει, βέβαια, ότι η ιστορία θα πρέπει από την ενασχόληση με τους «κεντρικούς» θεσμούς να μετατοπιστεί στις παρυφές, εκεί όπου μπορούν να βρεθούν τα άτομα που δεν συμμορφώνονται με τους καθιερωμένους κανόνες²⁷². Το άτομο όμως δεν μπορεί να κατανοηθεί παρά ως μέρος ενός ευρύτερου πολιτισμικού συνόλου. Έτσι η μικροιστορία δεν μπορεί να σταθεί δίχως ένα μακροκοινωνικό πλαίσιο. Όχι μόνον η *Alltagsgeschichte* (καθημερινή ιστορία) την οποία εκπροσωπεί στη Γερμανία ο Medick, αλλά και η μικροϊστορία έτσι όπως την αντιλαμβάνονται οι Ιταλοί υπέρμαχοί της, στους οποίους θα έρθουμε πιο

272. Hans Medick, «Entlegene Geschichte? Sozialgeschichte im Blickfeld der Kulturanthropologie», στο Konrad Jarausch κ.ά., (επιμ.), *Geschichtswissenschaft vor 2000: Perspektiven der Historiographiegeschichte*. Festschrift für Georg G. Iggers zum 65. Geburtstag, Χάγη 1991, σ. 360-369.

το μικρό είναι όμορφο
= ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ από τα Κάλω

κάτω, προϋποθέτει την ύπαρξη μιας συνολικής λαϊκής κουλτούρας. Εξ ου και η στροφή στην ιστορική ανθρωπολογία και στη σημειολογική προσέγγιση των συμβολικών εκφάνσεων της κουλτούρας. Για τους Ιταλούς αυτή είναι μια αγροτική κουλτούρα που έχει διατηρηθεί από τους αρχαίους χρόνους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί το πρόγραμμα για την πρωτοεκβιομηχάνιση που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στο Ιστορικό Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ. Το επίκεντρο της μελέτης ήταν εδώ μια μικρή μονάδα, το αγροτικό νοικοκυριό. Ο Franklin Mendels, ένας Βελγοαμερικανός, που το 1972 εισήγαγε τον όρο «πρωτοεκβιομηχάνιση»²⁷³, εστίασε την προσοχή του στην αλληλεπίδραση μεταξύ των οικονομικών δυνάμεων και των αναπαραγωγικών πρακτικών σ' αυτά τα νοικοκυριά. Σύμφωνα με τον Mendels, η ανάπτυξη της οικοτεχνίας σε μια περίοδο αυξανόμενης ζήτησης για υφάσματα οδήγησε σε μια πρωίμορφη εκβιομηχάνισης και ώθησε παραπέρα την αύξηση του πληθυσμού, με γάμους σε μικρότερη ηλικία και περισσότερα παιδιά ανά οικογένεια, για να καλυφθούν οι ανάγκες σε εργασία. Προς αυτή την κατεύθυνση πραγματοποιήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σημαντικές μελέτες στη Μεγάλη Βρετανία και αλλού²⁷⁴ οι οποίες και ενέπνευσαν το γερμανικό πρόγραμμα, που κατέληξε το 1979 σ' ένα συλλογικό τόμο με τίτλο Η εκβιομηχάνιση πριν από την εκβιομηχάνιση²⁷⁵, ο οποίος ασχολείται με την ανάπτυξη μιας οικιακής βιομηχανίας στην ύπαιθρο πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση. Παρά τις επιφυλάξεις που εξέφραζαν αυτοί οι ιστορικοί σε σχέση με τις συστηματικές κοινωνικές επιστήμες, οι οποίες, κατά τη γνώμη τους, δεν άφηναν αρκετό χώρο στην πρωτοβουλία των ανθρώπων, στην πράξη στηρίζονταν πολύ στις σκληρές κοινωνικές επιστήμες, και κυρίως στην οικονομία και στην ιστορική δημογραφία και χρησιμοποιούσαν έννοιες κοινωνικής διαφοροποίησης και οικονομίας της αγοράς προερχόμενες από την κλασική πολιτική οικονομία. Απ' αυτή την άποψη το εννοιολογικό πλαίσιο μέσα στην οποία εργάζονταν ήταν παρόμοιο μ' αυτό που ήδη είδαμε στην ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των τιμών των τροφίμων και των

273. Franklin Mendels, «Proto-Industrialization: The First Phase of the Industrialization Process», *Journal of Economic History* 32 (1972), σ. 241-261.

274. Για μια συζήτηση πάνω στη σχετική φιλολογία, βλ. Richard L. Rudolph (επιμ.), *The European Peasant Family and Society: Historical Studies*, Λίβερπουλ 1995.

275. Peter Kriedte, Hans Medick, Jürgen Schlumbohm (επιμ.), *Industrialization Before Industrialization*, Καίμπριτζ 1981.

πληθυσμικών πιέσεων απ' τον Εμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί. Ωστόσο, με τον τονισμό του ρόλου της οικογένειας ως βασικής μονάδας μέσα στην παραγωγική διαδικασία, εισάγονται νέοι άξονες. Από το σκληρό πλαίσιο της ποσοτικής δημογραφίας περνάμε σε μια πολύ πιο συγκεκριμένη απεικόνιση των οικογενειών, στα αναπαραγωγικά μοντέλα των οποίων η πρωτοεκβιομηχάνιση επιφέρει αλλαγές που έχουν να κάνουν με την ηλικία γάμου και την τεκνοποιία καθώς μεταβάλλονται οι ιδιοκτησιακές σχέσεις. Επίσης, αλλάζουν και τα εργασιακά μοντέλα. Οι μελέτες έδειξαν σε ποια έκταση το να ξοδεύεις, να αποταμιεύσεις και να εργάζεσαι δεν καθορίζεται μόνον από οικονομικές πιέσεις αλλά και από παράγοντες κοινωνικού status και αξιοπρέπειας που εκφράζονται μέσα από την επιδεικτική κατανάλωση²⁷⁶. Έτσι λοιπόν, για να κατανοήσουμε τη φύση μιας αγροτικής πρωτοβιομηχανικής κοινότητας χρειάζεται να πάμε πέρα από τις οικονομικές και δημογραφικές αναλύσεις, στη θεώρηση της κουλτούρας.

Τη δεκαετία του 1980 οι βασικοί συμμετέχοντες στο πρόγραμμα για την πρωτοεκβιομηχάνιση στο Ιστορικό Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ, οι Hans Medick και Jürgen Schlumbohm, μαζί μ' έναν Αμερικανό, τον David Sabeau (ο οποίος εκείνη την εποχή βρισκόταν στο Ινστιτούτο) προχώρησαν από τις πιο γενικές μελέτες τους για την πρωτοεκβιομηχάνιση στην εξέταση αυτής της διαδικασίας σε συγκεκριμένες τοποθεσίες, ο Medick²⁷⁷ και ο Sabeau²⁷⁸ σε δύο χωριά της Σουηβίας, το Laichingen και το Neckarhausen, ενώ ο Schlumbohm²⁷⁹ στην ενορία του Belms στη Βεστφαλία. Σ' ένα επίπεδο, αυτό αποτελεί συνέχεια παλιότερων μορφών κοινωνικο-επιστημονικής έρευνας. Ένας τεράστιος όγκος στοιχείων μπήκε στον υπολογιστή, στοιχεία που αφορούσαν κυρίως σε απογραφές περιουσιακών στοιχείων σε γάμους και θανάτους καθώς και στατιστικές ζωής, πρακτικά δικών, αλφαριθμητισμό, κτλ. Το αποτέλεσμα είναι ένα πλήθος πληροφοριών που σχετίζονται με την κουλτούρα, όπως,

276. Hans Medick, «Plebeian Culture in the Transition to Capitalism», στο Ralph Samuel και Gareth Stedman Jones (επιμ.), *Culture, Ideologies, and Politics: Essays for Eric Hobsbawm*, History Workshop Series, Λονδίνο 1982, σ. 84-112.

277. Hans Medick, *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen 1996.

278. David Sabeau, *Property, Production and Family in Neckarhausen 1700-1870*, τόμος 1ος, Καίμπριτζ 1990.

279. Jürgen Schlumbohm, *Lebensläufe. Familien. Höfe. Die Bauern und Eigentumslosen des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit 1650-1860*, Göttingen 1994.

τι του το

endi o K

για παράδειγμα, ευρετήρια, που μας πληροφορούν για το τι βιβλία είχαν. Η προσοχή επικεντρώνεται σ' ένα συγκεκριμένο χωριό ή μικρή περιοχή μέσα σε μια περίοδο δύο περίπου αιώνων, από το παλιό καθεστώς μέχρι τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Παρά τη συχνή απότιση τιμών στον Geertz, η προσέγγιση αυτών των ιστορικών είναι πολύ διαφορετική. Αντί της πυκνής περιγραφής, έχουμε μια επεξεργασία σκληρών δεδομένων και κοινωνικών στοιχείων, τα οποία ακολουθώντας ερμηνεύονται. Η αντίληψη του Geertz για την κουλτούρα ως ενιαίο σύστημα σημείων — η οποία δεν απέχει και πάρα πολύ απ' τη ρομαντική αντίληψη της αγροτικής κοινότητας την οποία βρίσκουμε σε εθνολόγους του δέκατου ένατου αιώνα, σαν τον Wilhelm Riehl, και η οποία νοσταλγούσε μια πιο απλή και αρμονική λαϊκή κουλτούρα — αντικαθίσταται από μια αντίληψη που προβάλλει τη διαφοροποίηση και τη σύγκρουση. Εκτός αυτού, η ιστορία των μικρών περιοχών εντάσσεται μέσα στα πλαίσια των μεγάλων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών που συμβαίνουν κατά τη μετάβαση από μια προνεωτερική κοινωνία σε μια σύγχρονη. Οι ιστορικοί αυτοί παρότι απεχθάνονται την έννοια του εκσυγχρονισμού, στην ουσία δουλεύουν μέσα της, ανησυχώντας για το «κόστος» του. Έτσι, βρίσκονται πολύ κοντύτερα στην παραδοσιακή κοινωνική ιστορία και πολύ μακρύτερα από την ιστορική ανθρωπολογία απ' όσο θέλουν να παραδεχθούν.

Ανάμεσα στους Γερμανούς ιστορικούς ανθρωπολογικής και μικροϊστορικής κατεύθυνσης που είδαμε παραπάνω, και στους Ιταλούς που κάνουν *microstoria*, υπάρχουν μεγάλες ομοιότητες αλλά και βαθιές διαφορές. Παρά τις ομοιότητες που παρουσιάζουν στην πολιτική τους οπτική, προέρχονται από δύο διαφορετικές παραδόσεις. Οι βασικοί εκπρόσωποι της ιταλικής παράδοσης, οι Κάρλο Γκίνζμπουργκ, Κάρλο Πόνι, Τζοβάνι Λέβι, και Εντοάρνο Γκρέντι, ξεκίνησαν ως μαρξιστές²⁸⁰. Για δύο λόγους αντέδρασαν στις μαρξιστικές θεωρίες: ο πρώτος ήταν ότι απέρριψαν τις αυταρχικές όψεις των παραδοσιακών κομμουνιστικών κομμάτων. Ο δεύτερος λόγος, που τον επαναλαμβάνουν συνεχώς, ήταν η απώλεια της πίστης τους στις μακροϊστορικές αντιλήψεις που μοιράζεται ο μαρξισμός με τις μη μαρξιστικές θεωρίες για την ανάπτυξη. Ήθελαν να

²⁸⁰. Για τους Ιταλούς μικροϊστορικούς, βλ. Giovanni Levi, «On Microhistory», στο Peter Burke (επιμ.), *New Perspectives on Historical Writing*, University Park, Penna. 1991, σ. 93-113· και Edward Muir και Guido Ruggiero (επιμ.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe: Selections from Quaderni Storici*, Βαλτιμόρη 1991.

ξαναδώσουν ένα ανθρώπινο πρόσωπο στην ιστορία, πράγμα που τους οδήγησε να αντιδράσουν όχι μόνο στον παραδοσιακό μαρξισμό αλλά και στις αναλυτικές κοινωνικές επιστήμες και στα Annales. Τα τελευταία απέφυγαν τη στενότητα των δύο πρώτων ρευμάτων, αλλά, όπως επισημαίνει ο Λέβι, το σπίτι της ιστορίας του Μπρωντέλ έχει πολλά δωμάτια, τα οποία επιτρέπουν μια ποικιλία οπτικών και προσεγγίσεων, όμως δεν υπάρχουν άνθρωποι που να ζουν μέσα σ' αυτό²⁸¹.

Οι Ιταλοί μικροϊστορικοί, όπως και οι Γερμανοί συνάδελφοί τους, θέλουν να επιστρέψουν στις εμπειρίες της ζωής συγκεκριμένων ανθρώπων. Διατηρούν τρία στοιχεία του μαρξιστικού ιστορικού προσανατολισμού, τα δύο από τα οποία τα βρίσκουμε και στους Γερμανούς: το πρώτο είναι η πεποίθηση ότι η κοινωνική ανισότητα αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα όλων των ιστορικών κοινωνιών. Το δεύτερο είναι ο ρόλος που παίζουν η παραγωγή και η αναπαραγωγή στη διαμόρφωση κάθε κουλτούρας. Οι οικονομικές δυνάμεις, επιμένουν, μπορεί να μην προσφέρουν μια εξήγηση των κοινωνικών και πολιτισμικών πλευρών της ζωής, αλλά υπεισέρχονται σ' αυτές. Συνιστούν αιτίες της κοινωνικής ανισότητας δίχως την οποία δεν μπορεί να κατανοηθεί η ιστορία, αν και η ανισότητα παίρνει μορφές που πάνε πολύ πιο πέρα από την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ανισότητα όπως αυτή νοείται παραδοσιακά, ειδικά στη μαρξιστική παράδοση. Το τρίτο είναι η πεποίθηση ότι η ιστορική μελέτη πρέπει να βασίζεται πάνω σε αυστηρή μέθοδο και εμπειρική ανάλυση. Ενώ επικρίνουν τον παραδοσιακό μαρξισμό και τις προσεγγίσεις των κοινωνικών επιστημών, αποφεύγουν να πάρουν τη θέση που εξέφρασε ο Geertz, και την οποία παίρνει στα σοβαρά ο Medick στη μελέτη του για τους ιεραποστόλους, ότι δηλαδή η ιστορία κερδίζει πολλά από την ποίηση. Τη θέση αυτή υποστήριξε, όπως είδαμε, και ο Χένντεν Χουάιτ και έχει υιοθετηθεί από Αμερικανούς ιστορικούς της κουλτούρας σαν τη Natalie Davis²⁸², για τους οποίους, τουλάχιστον στις μεθοδολογικές τους δηλώσεις, τα όρια ανάμεσα σε γεγονός και μυθοπλασία είναι ρευστά. Για τους ιστορικούς της *microstoria* η διαχωριστική γραμμή είναι πολύ λιγότερο ρευστή. Επιμένουν πως ο ιστορικός ασχολείται μ' ένα πραγματικό αντικείμενο. Η κριτική που ασκούν στις προσεγγίσεις της παραδοσιακής κοινωνικής επιστήμης δεν είναι ότι η κοινωνική επιστήμη δεν

²⁸¹. Giovanni Levi, *Inheriting Power: The Story of an Exorcist*, Σικάγο 1988.

²⁸². Natalie Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France*, Stanford 1987.

είναι δυνατή ή επιθυμητή, αλλά ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες κάνουν γενικεύσεις που παύουν να ισχύουν όταν εξετάζονται σε αντιπαράβολή με τη συγκεκριμένη πραγματικότητα της μικρής κλίμακας ζωής, την οποία ισχυρίζονται ότι εξηγούν. Υπάρχει πάντως μια κάποια αντίφαση μεταξύ θεωρίας και πράξης στα κείμενα τόσο της γερμανικής όσο και της ιταλικής σχολής. Οι Ιταλοί, ενώ αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό αυτό που θεωρούν μεθοδολογικό ανορθολογισμό του Geertz, στις ιστορικές τους αφηγήσεις φτάνουν και αυτοί, ειδικά ο Κάρλο Γκίνζμπουργκ, σε μια θέση που πλησιάζει στην πυκνή περιγραφή του Geertz. Οι Γερμανοί, αντίθετα, εξ αρχής χρησιμοποίησαν πολύ κοινωνικο-επιστημονικές μεθόδους, αναλύοντας στον υπολογιστή μακρές σειρές δεδομένων.

Αντίθετα με τους Γερμανούς μικροϊστορικούς, οι Ιταλοί διέθεταν μια σταθερή θεσμική βάση, το περιοδικό *Quaderni Storici*, το οποίο, από την ίδρυσή του το 1966, είχε πάρει στην Ιταλία μια θέση ανάλογη μ' αυτήν που είχαν τα *Annales* στη Γαλλία ή το *Past and Present* στη Μεγάλη Βρετανία, ως το φόρουμ ενός ευρέος φάσματος ιστορικών προσεγγίσεων. Στη Γερμανία έναν τέτοιο ρόλο έπαιζε το *Geschichte und Gesellschaft*, αλλά μ' έναν πολύ πιο έντονο κοινωνικο-επιστημονικό προσανατολισμό. Μόνο με την ίδρυση του *Historische Anthropologie*, το 1993, θα έχουμε ένα γερμανικό περιοδικό που να εκπροσωπεί την άποψη της μικροϊστορίας και της ιστορικής ανθρωπολογίας.

Είναι ενδεικτικό πως το νέο περιοδικό δημοσίευσε στο πρώτο του τεύχος ένα άρθρο του Κάρλο Γκίνζμπουργκ για την ιταλική παράδοση της *microstoria*²⁸³. Αυτό το άρθρο ουσιαστικά επαναδιατύπωνε ιδέες που οι Γκίνζμπουργκ και Πόνι είχαν εκθέσει το 1979 στο *Quaderni Storici*, καθώς και σε άλλες προγραμματικές διακηρύξεις. Εκεί επεσήμαιναν την κρίση της μακροϊστορίας, ως μέρος της αυξανόμενης απογοήτευσης από τις μεγάλες αφηγήσεις στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970. Αμφισβητούσαν τις μεγάλης κλίμακας ιστορικές μελέτες που βασίζονται σε μαζικά, ποσοτικά και επεξεργάσιμα από υπολογιστές δεδομένα, όχι επειδή δεν είναι εφαρμόσιμη μια κοινωνικο-επιστημονική προσέγγιση, αλλά επειδή οι μεγάλης κλίμακας γενικεύσεις παραμορφώνουν την πραγματικότητα στη βάση της. Πρωταρχικός στόχος της *microstoria* είναι, σύμφωνα με τους υπέρμαχούς της, «να ανοίξει την ιστορία σ' εκείνους τους ανθρώπους που με τις άλλες μεθόδους θα έμεναν απέ-

283. «Micro-Historie: Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiß», *Historische Anthropologie. Kultur, Gesellschaft. Alltag* 1 (1993), σ. 169-192.

ξω» και «να φωτίσει την ιστορική αιτιότητα στο επίπεδο των μικρών ομάδων, όπου λαμβάνει χώρα και το μεγαλύτερο κομμάτι της ζωής»²⁸⁴.

Υπάρχουν συγγένειες μεταξύ των θεωρητικών και μεθοδολογικών θέσεων που διατυπώνουν οι υπέρμαχοι της *microstoria* και σ' εκείνες του Φουκώ και του Geertz, υπάρχουν όμως και εμφανείς διαφορές. Όπως ο Φουκώ, ζητούν να δείξουν το πώς «οι κυρίαρχοι θεσμοί απέκλεισαν κάποιους τρόπους σκέψης ως δαιμονικούς, ανορθολογικούς, αιρετικούς ή εγκληματικούς»²⁸⁵. Αυτό κάνει ο Γκίνζμπουργκ στην περίπτωση του Μενόκιο, του φιλοσόφου και κοσμολόγου μυλωνά του²⁸⁶, και ο Λέβι στην περίπτωση του παπά της ενορίας Gian Battista Chiesa²⁸⁷. Και, όπως και ο Geertz, στοχεύουν σε μια «ερμηνευτική» μελέτη της κουλτούρας η οποία πρέπει να προσεγγίζεται «μέσα από μοναδικά, φαινομενικά ασήμαντα, σημεία, κι όχι μέσα από την εφαρμογή νόμων που απορρέουν από επαναλαμβανόμενες και ποσοτικοποιήσιμες παρατηρήσεις»²⁸⁸. Σύμφωνα με τα λόγια του Λέβι: «Η μικροϊστορική προσέγγιση θέτει το πρόβλημα του πώς γίνεται να αποκτήσουμε πρόσβαση στη γνώση του παρελθόντος μέσα από διάφορα ίχνη, σημεία και συμπτώματα»²⁸⁹. Εξακολουθούν όμως να επιμένουν πως υπάρχει μια εξωτερική στα ιστορικά κείμενα πραγματικότητα, την οποία μπορούμε να γνωρίσουμε. Βέβαια, η γνώση μας είναι διαμεσολαβημένη. Και γι' αυτό η μικροϊστορική μέθοδος «έρχεται σε ρήξη με την παραδοσιακή μορφή λόγου, την κατηγορηματικότητα και το ύφος της αυθεντίας, που υιοθετούν οι ιστορικοί που παρουσιάζουν την πραγματικότητα ως αντικειμενική»²⁹⁰. Επιστρέφοντας σε μια μορφή παρουσίασης που προηγήθηκε αυτής της επαγγελματοποιημένης ιστοριογραφίας, η *microstoria* χρησιμοποιεί έναν τρόπο αφήγησης στον οποίο οι ιστορικοί κοινοποιούν τόσο τα ευρήματά τους όσο και τη διαδικασία που ακολούθησαν. «Στη μικροϊστορία [...] η σκοπιά από την οποία βλέπει τα πράγματα ο ερευνητής καθίσταται αναπόσπαστο μέρος της έκθεσης»²⁹¹. Η αφήγηση

284. Edward Muir, «Introduction: Observing Trifles», στο Muir και Ruggiero (επιμ.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*: σ. xxi.

285. Στο ίδιο, σ. 13.

286. Γκίνζμπουργκ, *Το τυρί και τα σχολήκια*.

287. Giovanni Levi, *Inheriting Power: The Story of an Exorcist*, Σικάγο 1988.

288. Muir, «Introduction», σ. xvi.

289. Levi, «On Microhistory», σ. 106.

290. Στο ίδιο.

291. Στο ίδιο.

CLUES

Τροπος
Αφήγησης

γίνεται σημαντική για την παρουσίαση των ευρημάτων των ιστορικών γιατί μπορεί να μεταδώσει στοιχεία που δεν μπορούν να αποδοθούν σε αφηρημένη μορφή, και γιατί δείχνει τη διαδικασία μέσα από την οποία οι ιστορικοί φτάνουν στην έκθεσή τους.

Αλλά, παρά τα όσα περιορίζουν την αντικειμενικότητα, η *microstoria* συμπεριφέρεται αρκετές βασικές παραδοχές της καλότερης κοινωνικής επιστήμης, πράγμα που μας επιτρέπει να τη διακρίνουμε από τις προσεγγίσεις του Φουκώ και του Geertz. Για τον Φουκώ, όπως σημειώνει ο Edward Muir, «οι θεωρίες δεν μπορούν να επαληθευθούν γιατί τα κριτήρια της επαλήθευσης προέρχονται από μια σύγχρονη επιστήμη που βάζει το παρελθόν να συμμορφώνεται με το παρόν. Η ορθότητα σημαίνει συμμόρφωση σε μια τάξη πραγμάτων την οποία ορίζει μια επιστήμη ή ένας θεσμός»²⁹². Για τους Γκίνζμπουργκ και Λέβι αυτό είναι «υπεκφυγή. Το τι είναι σωστό πρέπει να καθορίζεται από το συγκεκριμένο, από τα απτά πραγματικά στοιχεία που μας παρουσιάζει το παρελθόν»²⁹³. Η *microstoria* δεν απορρίπτει τις εμπειρικές κοινωνικές επιστήμες συνολικά, αλλά τονίζει τη μεθοδολογική ανάγκη να ελέγχονται οι κατασκευές τους σε αντιπαραβολή με την πραγματικότητα της μικρής κλίμακας. Για ανάλο- γους λόγους αμφισβητεί την προσέγγιση της κουλτούρας από τον Geertz. Ο Geertz, παρότι ισχυρίζεται ότι ασχολείται με έναν κόσμο σε μικρή κλίμακα, υιοθετεί τη μακροϊστορική προσέγγιση της κουλτούρας ως ένα ενιαίο σύστημα, ένα σύνολο. Όπως παρατηρεί ο Λέβι: «Μου φαίνεται πως μια από τις βασικές διαφορές οπτικής ανάμεσα στη μικροϊστορία και στην ερμηνευτική ανθρωπολογία είναι ότι η δεύτερη βλέπει στα δημόσια σημεία και σύμβολα ένα ομοιογενές νόημα, ενώ η μικροϊστορία προσπαθεί να τα ορίσει και να τα μετρήσει αναφορικά προς τις πολλαπλές αναπα- ραστάσεις που παράγουν»²⁹⁴. Το αποτέλεσμα είναι μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από «κοινωνική διαφοροποίηση»²⁹⁵. Στο σημείο αυτό βλέπουμε πως η αντίληψη των μικροϊστορικών διαμορφώνεται από τις έννοιες της ηγεμονίας και της κοινωνικής ανισότητας, που είναι βασικές έννοιες της μαρξιστικής ιστοριογραφίας.

Θα δούμε σε συντομία δύο από τα αντιπροσωπευτικότερα έργα του ρεύματος της *microstoria*, το βιβλίο του Κάρλο Γκίνζμπουργκ, Το τυρί

²⁹² Muir, «Introduction», σ. xiii.

²⁹³ Στο ίδιο.

²⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 103.

²⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 105.

και τα σκουλήκια: Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16ου αιώνα (1975), και το βιβλίο του Τζοβάνι Λέβι, Κληρονομώντας εξουσία: Η ιστορία ενός εξοριστή (1985). Αυτά τα βιβλία έχουν πολλά κοινά μεταξύ τους αλλά και πολλές διαφορές στις εννοιολογικές και αφηγηματικές τους προσεγγίσεις. Το βιβλίο του Γκίνζμπουργκ έχει γίνει κλασικό, ίσως γιατί είναι τόσο ευανάγνωστο αλλά και γιατί φέρνει μπροστά στα μάτια μας ένα τόσο ενδιαφέρον άτομο. Ο εξοριστής του Λέβι είναι πολύ περισσότερο ενταγμένος μέσα στις κοινωνικές δομές, ενώ το κείμενό του είναι πολύ πιο αναλυτικό. Και τα δύο βιβλία έχουν τα γενικά γνωρίσματα της *microstoria*, την επικέντρωση σ' ένα συγκεκριμένο άτομο μέσα σ' ένα δεδομένο τόπο, και την προσπάθεια να καταδειχθεί η διαφορά αυτής της τοπικής πραγματικότητας από τον ευρύτερο κανόνα. Και στα δύο υπάρχει μια προσεκτική ανάπλαση του κοινωνικού και πολιτικού σκηνικού, με το βάρος να δίνεται και πάλι περισσότερο στο τοπικό επίπεδο παρά στο ευρύτερο διαπεριφερειακό. Όμως ο τρόπος που προσεγγίζει ο Γκίνζμπουργκ τον πρωταγωνιστή του, τον Μενόκιο, είναι πολύ περισσότερο ερμηνευτικός απ' αυτόν του Λέβι. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται κυρίως στο νοητικό κόσμο του Μενόκιο. Και ο δρόμος προς το μυαλό του περνά μέσα από τα κείμενα που διαβάζει. Το διάβασμα δεν είναι μια απρόσωπη διαδικασία μέσω της οποίας μεταδίδονται νοήματα· τα κείμενα της πνευματικής ελίτ μπαίνουν στο μυαλό του χωρικού μυλωνά μέσα από το πρίσμα μιας λαϊκής κουλτούρας. Αλλά και η φαντασία του ίδιου του Γκίνζμπουργκ είναι κι αυτή ζωτικής σημασίας για την ανά- πλαση του τρόπου σκέψης του Μενόκιο. Η αφήγηση διακόπτεται από την παρουσίαση των ερευνητικών στρατηγικών του συγγραφέα. Ο Λέβι, μ' ένα πολύ περισσότερο κοινωνικο-επιστημονικό πνεύμα, ασχολείται με τον έλεγχο ή τη διόρθωση διατυπωμένων υποθέσεων. Σε πολλά σημεία αναλύονται υποθέσεις που τίθενται προς επιβεβαίωση. Μια βασική του έγνοια είναι ο τρόπος που συγκροτούνται οι σχέσεις εξουσίας μέσα στο χωριό, ο οποίος δεν μπορεί να κατανοηθεί με όρους οικονομικών δυνά- μεων ή επίσημων πολιτικών θεσμών. Ο Λέβι αμφισβητεί το βαθμό στον οποίο οι απρόσωπες δυνάμεις της αγοράς και η ανάπτυξη ενός σύγχρο- νου κρατικού μηχανισμού καθορίζουν αυτές τις σχέσεις εξουσίας. Υπο- στηρίζει πως το αποφασιστικό στοιχείο για την κατανόηση του αγροτι- κού κόσμου είναι «η διατήρηση ή η μεταβίβαση μη χειροπιαστών, συμ- βολικών, αγαθών: εξουσίας και κύρους»²⁹⁶. Για να αποδείξει αυτή τη

²⁹⁶ Levi, *Inheriting Power*, οπισθόφυλλο της χαρτόδετης έκδοσης.

θέση καταφεύγει σε πηγές και μεθόδους που χρησιμοποιεί η πιο παραδοσιακή κοινωνική ιστορία, μια προσωπογραφία που στηρίζεται σε ενοριακά αρχεία, νοταριακές πράξεις, στοιχεία από χωρογραφίες για τη φορολόγηση της γης, και άλλα διοικητικά έγγραφα, τα οποία χρησιμοποιεί για να αναπλάσει τις ζωές των προσώπων που εξορκίζει ο Chiesa και την κοινωνική κατάσταση μέσα στην οποία ζουν. Επίσης, συνδέει μεταξύ τους στοιχεία από πωλήσεις γης, στοιχεία για τη συγκρότηση της οικογένειας και για τις κληρονομίες, για να δείξει ότι στο χωριό, αντί της τυφλής αγοράς της κλασικής οικονομίας, λειτουργούσε μια σύνθετη αγορά στην οποία αποφασιστικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου των τιμών έπαιζαν οι κοινωνικές και προσωπικές σχέσεις, όπου εμπλέκονται οικογενειακές στρατηγικές. Η αγροτική κοινωνία της Santena δεν αποτελεί επομένως μόνον το παθητικό αντικείμενο μακροκοινωνικών αλλαγών αλλά έχει κι αυτή τη δική της συμβολή. Τελικά, μέσα στην πορεία της ανάλυσης διαλύεται η ειδυλλιακή εικόνα μιας πολύ συνεκτικής, απαλλαγμένης από συγκρούσεις, αγροτικής κοινωνίας.

Βλέπουμε λοιπόν και πάλι στο έργο των Ιταλών μικροϊστορικών, και ειδικά στον Λέβι, όπως είδαμε και με την ομάδα του Göttingen, πως η μικροϊστορία αποτελεί μάλλον μια προέκταση παρά μια απόρριψη της παλιότερης κοινωνικής ιστορίας, μια επανανακάλυψη της κουλτούρας και της ατομικότητας προσώπων και μικρών ομάδων ως δρώντων παραγόντων ιστορικής αλλαγής. Φαίνεται όμως πως οι κοινωνίες και οι κουλτούρες στις οποίες είναι εφαρμόσιμες οι μικροϊστορικές προσεγγίσεις έχουν συγκεκριμένα όρια στο χώρο και στο χρόνο. Η κατηγορία προς τους μικροϊστορικούς ότι εξετάζουν μικρές κοινότητες με μικρή ή καθόλου αναφορά σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο είναι αστήρικτη, τουλάχιστον όσον αφορά στα έργα που εξετάσαμε. Ωστόσο, δεν έχουμε αντίστοιχες ιστορικές μελέτες, σύγχρονων αστικών κοινοτήτων, αν κι έχει γίνει δουλειά και στο χώρο της αστικής ανθρωπολογίας. Όλα τα έργα στα οποία αναφερθήκαμε έχουν να κάνουν μ' έναν προδοιμηχανικό κόσμο, ή με τη μετάβαση αυτού του κόσμου στα πρώτα στάδια της εκδοιμηχανικής. Από μια άποψη μπορούσαν να ασχοληθούν με χωριά σαν το Neckarhausen²⁹⁷ ή τη Santena γιατί αυτά ήταν σχετικά κλειστά ή αυτάρκη, αν και δεν ήταν δυνατόν να αποφύγουν τελείως τις επιδράσεις

297. David Sabean, *Property, Production and Family in Neckarhausen 1700-1870*, τόμος 1ος, Καμπριτζ 1990.

της κρατικής διοίκησης και της αγοράς. Σήμερα το Neckarhausen έχει μετατραπεί σχεδόν σε μια πόλη απλής διαμονής, ο πληθυσμός της οποίας πηγαινοέρχεται καθημερινά, για να εργαστεί ή να κάνει τις δουλειές του στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Υπάρχει μια προφανής αντίφαση ανάμεσα σε κάποιες από τις θεωρητικές διακηρύξεις των μικροϊστορικών και στον τρόπο που τελικά κάνουν έρευνα και γράφουν. Σωστά τονίζουν τις ασυνέχειες μέσα στην ιστορία για να συμπεράνουν ότι δεν είναι δυνατή η μεγάλη αφήγηση. Όμως λειτουργούν με βάση μια αρνητική αξιολόγηση του εκσυγχρονισμού. Παρότι βρίσκουν συγκρούσεις και διαιρέσεις στις προνεωτερικές κοινότητες που μελετούν, βλέπουν την εξαφάνισή τους όχι χωρίς κάποια νοσταλγία. Στρέφονται δηλαδή σε μικροϊστορικές κοινότητες όχι μόνον επειδή υπάρχουν οι πηγές για να τις μελετήσουν μικροϊστορικά, αλλά και λόγω μιας κάποιας απέχθειας για το σύγχρονο κόσμο. Πολλοί ιστορικοί των *Annales* είχαν ίσως ανάλογα κίνητρα που τους έστρεψαν στο μεσαιωνικό ή στον πρώιμο νεώτερο κόσμο. Σε μερικά πρόσφατα έργα ανθρωπολογικής κατεύθυνσης, όπως του Eric Wolf, *Η Ευρώπη και οι λαοί δίχως ιστορία*²⁹⁸, και του Sidney Mintz, *Γλυκύτητα και Εξουσία: Η ζάχαρη στη σύγχρονη ιστορία*²⁹⁹, τα οποία ασχολούνται με την επέκταση της Ευρώπης στο μη δυτικό κόσμο, ο εκσυγχρονισμός, ειδικά σαν μια καταστροφική δύναμη, αποτελεί τον άξονα της επιχειρηματολογίας. Το ίδιο συμβαίνει συχνά και σε μεσαιωνολογικές μελέτες, όπως στο φημισμένο δοκίμιο του Ζακ Λε Γκοφ που αναφέραμε παραπάνω, το «Χρόνος, εργασία και κουλτούρα στο Μεσαίωνα», που ασχολείται με την ιστορία της αντίληψης για το χρόνο στις εσωτερικές κοινωνίες. Αν και ο Φουκώ τόνισε πως η ιστορία δεν έχει ενότητα αλλά σημαδεύεται από «ρήξεις», τα έργα του για την τρέλα, τις κλινικές και τις φυλακές στηρίζονται πάνω στη θέση ότι η πορεία της σύγχρονης ιστορίας χαρακτηρίζεται από μια εντεινόμενη πειθάρχηση της καθημερινής ζωής. Αυτή είναι η βασική ιδέα και στα έργα του Robert Muchembled, ο οποίος, όπως και ο Φουκώ, συνδέει την ανάπτυξη του γραφειοκρατικού κράτους στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη με τον αποκλεισμό των μη συμμορφούμενων, περιθωριακών ομάδων. Και αυτό είναι και το θέμα του ουσιαστικά μακροϊστορικού βιβλίου του Νόρμπερτ Ελίας *Η*

298. Eric Wolf, *Europe and the People Without History*, Μπέρκλεϊ 1982.

299. Sidney Mintz, *Sweetness and Power: Sugar in Modern History*, Νέα Υόρκη 1986.

εξέλιξη του πολιτισμού³⁰⁰, το οποίο πρωτοεκδόθηκε όταν ήταν εξόριστος, το 1939, αλλά έγινε γνωστό μόνον όταν επανεκδόθηκε το 1969· η ανίχνευση της πορείας πειθάρχησης των συμπεριφορών. Ο Ελίας υποστήριξε πως, από την εποχή της απολυταρχίας και πέρα, αναπτύχθηκε μια αριστοκρατική κουλτούρα που υπέβαλε τις σωματικές λειτουργίες, όπως το φαγητό, τη χώνεψη, και την ερωτική πράξη, οι οποίες προηγουμένως γίνονταν σχεδόν αχαλίνωτα, σε νέους αυστηρούς κανόνες, περιορίζοντάς τις στην ιδιωτική σφαίρα. Σίγουρα η πειθάρχηση πήρε στο σύγχρονο κόσμο πιο οργανωμένες διοικητικά μορφές, αλλά είναι αμφίβολο το αν ήταν λιγότερο βαθιά στον προνεωτερικό κόσμο τον οποίο τόσο ρομαντικά παρουσίασαν αυτοί οι συγγραφείς.

Αρκετές κριτικές διατυπώθηκαν επανειλημμένα εναντίον των μικροϊστορικών: 1) ότι οι μέθοδοί τους, με την επικέντρωση στην μικρή κλίμακας ιστορία, περιορίζουν την ιστορία σ' έναν ανεκδοτολογικό ιστοριοδιφισμό· 2) ότι δίνουν μια ρομαντική εικόνα της κουλτούρας του παρελθόντος· 3) ότι, επειδή, όπως ήδη είπαμε, στην ουσία ασχολούνται με σχετικά σταθερές κουλτούρες, είναι ανίκανοι να αντιμετωπίσουν το νεότερο και το σύγχρονο κόσμο που χαρακτηρίζονται από γρήγορες αλλαγές· και 4) ότι επομένως είναι ανίκανοι να ασχοληθούν με την πολιτική.

Υπήρξαν, ωστόσο, και σοβαρές προσπάθειες να χρησιμοποιηθούν μικροϊστορικές προσεγγίσεις στη μελέτη των πολιτικών συγκρούσεων του εικοστού αιώνα. Αυτό που συνδέει την ιστορία της καθημερινής ζωής (Alltagsgeschichte)³⁰¹ της νεότερης και της σύγχρονης εποχής με τη μικροϊστορία που ασχολείται με την προβιομηχανική κοινωνία είναι η προσπάθειά τους να πάνε πέρα από τις απόρροπες κοινωνικές δομές και διαδικασίες, σε συγκεκριμένα βιώματα των ανθρώπων. Ο Lutz Niethammer, ο οποίος ασχολείται κυρίως με τη διερεύνηση της καθημερινότητας των εργατικών τάξεων, συμπεριλαμβανομένων των εργατριών, αμφισβητεί την αξία που έχουν οι στατιστικές τιμών και εισοδημάτων ή οι κυβερνητικές εκθέσεις για την κατανόηση των συνθηκών μέσα στις οποίες λειτουργούσαν οι άνθρωποι. Εδώ και πάλι η μικροϊστορία δεν θεωρείται ως μια εναλλακτική λύση απέναντι στις μεγάλες κλίμακας αναλύσεις πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών αλλά ως ένα απαραί-

300. Norbert Elias, *The Civilising Process*, Νέα Υόρκη 1978 [Η εξέλιξη του πολιτισμού, Αθήνα 1997].

301. Βλ. Alf Lüdtke (επιμ.), *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Πρίνστον 1995.

Η καθημερινότητα των εργατικών τάξεων.

τητο συμπλήρωμα. Οι μικροϊστορικές έρευνες εστιάζονται σε άνδρες και γυναίκες που αγνοούνται από τις επίσημες πηγές. Βιογραφίες και απομνημονεύματα παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπλαση των ζωών τους, προφανώς όμως στις περισσότερες περιπτώσεις τέτοιες πηγές απουσιάζουν. Στο σημείο αυτό η προφορική ιστορία μπορεί να συμβάλει σημαντικά. Η προφορική ιστορία χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα σε σχέση με τα θύματα και, πιο πρόσφατα, με τους θύτες του Ολοκαυτώματος, και ακόμα πιο πρόσφατα σε σχέση με τα θύματα και τους θύτες των σταλινικών διώξεων και σφαγών. Οι συνεντεύξεις βέβαια παρουσιάζουν προβλήματα, ειδικά αυτές που παίρνονται αρκετές δεκαετίες μετά, όταν η μνήμη των ερωτώμενων έχει αλλοιωθεί μέσα από τα γεγονότα και τις εμπειρίες που μεσολάβησαν. Ωστόσο, οι συνεντεύξεις μπορούν να ελεγχθούν σε αντιπαράθεση με άλλα στοιχεία και άλλες συνεντεύξεις. Ομάδες τοπικής ιστορίας χρησιμοποίησαν συχνά μεθόδους προφορικής ιστορίας για να μεταφέρουν τις εμπειρίες των απλών ανθρώπων για δικό τους λογαριασμό, όμως ιδιαίτερα στη Γερμανία και τελευταία στην πρώην Σοβιετική Ένωση, αυτές οι μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια μιας ανάπλασης της πρόσφατης ιστορίας.

Υπήρχαν ερωτήματα που ήταν δύσκολο να απαντηθούν με τις παραδοσιακές μεθόδους πολιτικής και κοινωνικής ανάλυσης. Ο Alf Lüdtke, που συνδέεται στενά με την ομάδα μικροϊστορίας στο Ιστορικό Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ του Göttingen, αναρωτήθηκε πώς έγιναν δυνατές οι ιστορικές καταστροφές των Γερμανών στον εικοστό αιώνα. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε το ότι οι εργατικές τάξεις, οι οποίες ήταν οργανωμένες μέσα σ' ένα σοσιαλδημοκρατικό κίνημα που υποτίθεται ότι ήταν αντίθετο στην πολιτική της Γερμανίας που οδηγούσε στον πόλεμο, υποστήριξαν σε μεγάλο βαθμό τον πόλεμο του 1914, ή ότι τελικά το 1933 δεν υπήρξε εκ μέρους των εργατών ανοιχτή αντίσταση στους Ναζί, αλλά, αντιθέτως, ευρεία στήριξή τους;³⁰² Οι παλιότερες κοινωνιολογικές ταξικές κατηγορίες χρειάζονται προσεκτικό έλεγχο και τροποποιήσεις. Συνεντεύξεις που έχουν γίνει με προσοχή και πάνε σε βάθος μπορούν να φωτίσουν την πολυπλοκότητα των πολιτικών και κοινωνικών στάσεων. Έτσι βλέπουμε πώς εργάτες εμποτισμένοι με μια εργασιακή ηθική και περήφανοι για το επίπεδο του γερμανικού εργατι-

302. Βλ. Alf Lüdtke, «Coming to Terms with the Past»: Illusions of Remembering Ways of Forgetting Nazism in West Germany», *Journal of Modern History* 65 (1993), σ. 542-72.

κού δυναμικού είχαν υψηλή παραγωγικότητα στις πολεμικές βιομηχανίες, ανεξάρτητα με τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Ανάμεσα στους δύο πόλους, την πολιτική αντίσταση και την υποστήριξη, υπήρχε ένα μεγάλο φάσμα ποικίλων μορφών αντίστασης μέσα στους χώρους εργασίας. Ο Lutz Niethammer οργάνωσε δύο μεγάλα προγράμματα προφορικής ιστορίας σε βιομηχανικούς εργάτες, το πρώτο από τα οποία διεξήχθη στην περιοχή του Ρουρ³⁰³, ενώ το δεύτερο στην Ανατολική Γερμανία τα τελευταία χρόνια της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας³⁰⁴, τα οποία κατέγραψαν προσωπικές αναμνήσεις από το Γ' Ράιχ και τη μεταπολεμική περίοδο. Στη Σοβιετική Ένωση, μετά την Περestrojka, ιστορικοί της προφορικής ιστορίας, συνδεδεμένοι με την ομάδα Μνήμη, πήραν μακρές συνεντεύξεις από επιβιώσαντες της σταλινικής περιόδου.

Μερικοί επικριτές της *Alltagsgeschichte*, όπως εφαρμόστηκε στη Γερμανία, εξέφρασαν το φόβο μήπως αυτή η ιστορία, «κεντριζόμενη στις καθημερινές όψεις της ζωής που συνέχιζαν σχετικά αδιατάρακτες, δώσει μια ομαλή εικόνα του ναζιστικού καθεστώτος»³⁰⁵. Σίγουρα δεν ήταν αυτή η πρόθεση της ομάδας του Niethammer. Ένα παράδειγμα της κριτικής λειτουργίας της προφορικής ιστορίας αποτελεί το βιβλίο του Κρίστοφερ Μπράουνινγκ (Christopher Browning) *Καθημερινοί άνθρωποι: Το 101 Τάγμα Εφεδρικής Αστυνομίας και η Τελική Λύση στην Πολωνία* (1992)³⁰⁶ που βασίζεται στις ανακρίσεις που πραγματοποίησε τη δεκαετία του 1960 η εισαγγελία του Αμβούργου σε 210 πρώην μέλη ενός τάγματος που είχε πάρει μέρος σε μαζικές εκτελέσεις Εβραίων αμάχων στην Πολωνία. Η μελέτη του Μπράουνινγκ μας προσφέρει μια νέα οπτική στην ιστορία των θυτών του Ολοκαυτώματος. Μέχρι τότε το Ολοκαύτωμα αντιμετωπιζόταν κυρίως σαν μια τεράστια και σύνθετη διοικητική επιχείρηση, όπως τη χαρακτήρισε ο

303. Lutz Niethammer (επιμ.), *Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet 1930 bis 1960*, 2 τόμοι, Βερολίνο 1983.

304. Lutz Niethammer, Alexander von Plato και Dorothee Wierling, *Die volkseigene Erfahrung: Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen*, Βερολίνο 1990.

305. Christopher R. Browning, «German Memory, Judicial Interrogation, and Historical Reconstruction: Writing Perpetrator History From Postwar Testimony», στο Saul Friedlander (επιμ.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the «Final Solution»*, Καμπριτζ, Μασσ. 1992, σ. 35.

306. Christopher Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, Νέα Υόρκη 1992.

Raoul Hilberg³⁰⁷, την οποία έφεραν εις πέρας από τα γραφεία τους γραφειοκράτες σαν τον Άντολφ Άιχμαν, ο οποίος για τη Χάνα Άρεντ ενσάρκωνε την «συμβατικότητα του κακού»³⁰⁸. Ο Μπράουνινγκ έστρεψε την προσοχή στο ρόλο των ανθρωπάκων στη βάση αυτού του «μηχανισμού καταστροφής», σ' αυτούς που ανέλαβαν προσωπικά εκατομμύρια εκτελέσεις. Η αφήγηση της ιστορίας του 101 Τάγματος της Εφεδρικής Αστυνομίας μάς δείχνει πώς οι μεσήλικοι αστυφύλακες του Αμβούργου, πολλοί από τους οποίους ήταν εργατικής καταγωγής και δίχως ανοιχτά αντισημιτικά αισθήματα, έλαβαν μέρος σε μαζικές εκτελέσεις στην Πολωνία. «Δεν υπάρχει», επισημαίνει ο Μπράουνινγκ, «τίποτα μέσα στη μεθοδολογία της *Alltagsgeschichte* που να μειώνει απαραίτητως την κεντρική σημασία του Ολοκαυτώματος στη Ναζιστική Γερμανία. Αντιθέτως, θα έλεγα πως είναι η καλύτερη μέθοδος για να δείχτεί το πόσο βαθιά μέσα στις ζωές των ανδρών των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Ανατολική Ευρώπη ήταν η μαζική δολοφονία»³⁰⁹.

Αυτό μας οδηγεί και πάλι στα μεθοδολογικά ζητήματα που έθεσαν οι οπαδοί της μικροϊστορίας. Το βασικό τους επιχείρημα εναντίον των κοινωνικο-επιστημονικών προσεγγίσεων στην ιστορία ήταν ότι αυτού του είδους η ιστορία απογυμνώνει το παρελθόν από τις ποιοτικές του διαστάσεις και του στερεί το ανθρώπινο πρόσωπο. Το ζήτημα ήταν πώς θα μπορούσαμε να συλλάβουμε ξανά την ανθρώπινη και την προσωπική πλευρά της ιστορίας. Ο Hans Medick βρήκε, όπως είδαμε, το μοντέλο μιας τέτοιας ιστορίας στην «πυκνή περιγραφή» της πολιτισμικής ανθρωπολογίας του Geertz. Η ιστορία, όπως και η ανθρωπολογία, γίνεται μια ερμηνευτική και όχι αναλυτική επιστήμη. Η ψυχρή ανάλυση αντικαθίσταται από μια αμεσότητα που είναι δύσκολο να εκφραστεί με λέξεις. Μου φαίνεται, ωστόσο, πως επιστημολογικά η πυκνή περιγραφή εμπεριέχει μια άλυτη αντίφαση. Βλέπει το αντικείμενο της μελέτης της ως κάτι ολότελα διαφορετικό από τον παρατηρητή. Ανησυχεί, δικαίως, ότι ο παρατηρητής μπορεί να προβάλλει τις δικές του κατηγορίες σκέψης πάνω στον παρατηρούμενο. Η πυκνή περιγραφή επιδιώκει να κάνει τον «άλλο» να εμφανιστεί στον παρατηρητή στην «ετερότητά» του. Αυτό προσδίδει στο

307. Raoul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Σικάγο 1961.

308. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Νέα Υόρκη 1963 [Χάνα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ. Η κοινότητα του κακού*, Αθήνα 1995].

309. Browning, «German Memory», στο Friedlander (επιμ.), *Probing the Limits of Representation*, σ. 350.

→ να γίνει το
το Υποκ.

αντικείμενο της παρατήρησης ένα στοιχείο αντικειμενικότητας, το κάνει να φαίνεται σαν ένα αντικείμενο βαθιά ριζωμένο μέσα στην πραγματικότητα. Από την άλλη, όμως, αυτή η ανθρωπολογική προσέγγιση αμφισβητεί την αντικειμενικότητα του κόσμου. Βλέπει τον άλλο σαν ένα κείμενο που πρέπει να διαβάσουμε, σχεδόν όπως θα διαβάσαμε ένα λογοτεχνικό κείμενο. Ένα κείμενο, όμως, μπορεί να διαβαστεί με ποικίλους τρόπους. Η λογική συνέπεια αυτής της προσέγγισης θα ήταν η κατάργηση των ορίων ανάμεσα στο γεγονός και στη μυθοπλασία.

Αλλά τελικά δεν ήταν αυτός ο σκοπός των μικροϊστοριών. Προσπαθώντας να αποκαταστήσουν την υποκειμενικότητα και την ατομικότητα των ανθρώπων που μελετούσαν, απέριψαν τη σημασία που αποδίδουν οι κοινωνικές επιστήμες στις ανώνυμες δομές και διαδικασίες, όμως κι αυτοί στη δουλειά τους ως ιστορικών στηρίχθηκαν στην παραδοχή ότι έχουν να κάνουν μ' ένα πραγματικό αντικείμενο μελέτης. Προσπαθώντας μάλιστα να έρθουν κοντύτερα σ' αυτό το αντικείμενο, δεν είχαν κανένα πρόβλημα να χρησιμοποιήσουν εργαλεία των κοινωνικών επιστημών. Κάνει εντύπωση που, ειδικά στη Γερμανία, οι μικροϊστορικοί στηρίχθηκαν σε τεχνικές υπολογιστών, όχι βέβαια για να φτάσουν σε μεγάλες γενικεύσεις αλλά για να ανακαλύψουν τις εξαιρέσεις αυτών των γενικεύσεων. Αν και οι Ιταλοί στους οποίους αναφερθήκαμε έχουν, σε σχέση με τους Γερμανούς συναδέλφους τους, μια πιο έντονα ανθρωπολογική τάση και στηρίζονται πολύ λιγότερο στη χρήση του υπολογιστή, παρ' όλα αυτά απορρίπτουν τον, κατ' αυτούς, μεθοδολογικό σχετικισμό της πολιτισμικής ανθρωπολογίας του Geertz. Σε τελευταία ανάλυση, η μικροϊστορία εμφανίζεται όχι ως άρνηση μιας ιστορίας ευρύτερων κοινωνικών πλαισίων αλλά ως συμπλήρωμά της. Οι μικροϊστορικοί προσθέσανε μια αίσθηση του συγκεκριμένου στη μελέτη του παρελθόντος. Έτσι, ο Κρίστοφερ Μπράουνινγκ, χρησιμοποιώντας μικροϊστορικές μεθόδους έδωσε, στους Κανονικούς ανθρώπους, κάτι περισσότερο από λεπτομερή γεγονότα του Ολοκαυτώματος: εστιάζοντας την προσοχή του σε περιπτώσεις δραστών θέλησε να δώσει μια διάσταση της συμπεριφοράς τους η οποία δεν μπορεί να φανερωθεί από τις μεγάλες γενικεύσεις. Το Ολοκαύτωμα, τονίζει ο Κρίστοφερ Μπράουνινγκ, δεν είναι μια αφαίρεση. Ούτε οι αφηγήσεις γι' αυτό αποτελούν κατά κύριο λόγο κατασκευές του ιστορικού, όπως υποστήριζε ο Χέντεν Χουάιτ³¹⁰.

310. Hayden White, «Historical Emplotment and the problem of Truth», στο Friedlander (επιμ.), *Probing the Limits of Representation*, σ. 37-53.

Αντιθέτως, όπως επισημαίνει ο Μπράουνινγκ, «υπάρχει μια διαρκής διαλεκτική αλληλεπίδραση σ' αυτό που φέρνει ο ιστορικός στην έρευνα και στον τρόπο που η ίδια η έρευνα επιδρά πάνω στον ιστορικό»³¹¹.

311. Browning, «German Memory», στο ίδιο, σ. 31.